

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ТА ОСВІТНЬО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПАУЛО ФРЕЙРЕ

У статті розкрито головні періоди життєвого шляху Пауло Фрейре - відомого бразильського освітянина, педагога, філософа, політика та громадського діяча ХХ століття. Закцентовано увагу на таких аспектах, як сім'я, навчання, освітня та політична діяльність, вигнання, повернення в Бразилію та робота у різних організаціях. Висвітлено формування життєвих принципів та наукових поглядів на основі досліджених матеріалів про політичний клімат Бразилії, зокрема, економічну кризу, а також головні етапи життя Фрейре. З'ясовано біографічні дані визначного діяча в царині педагогіки та філософії. Визначено, що життєвий шлях Пауло Фрейре ще не достатньо досліджений в українській педагогіці. Описано окремі роботи бразильського освітянина для кращого розуміння його поглядів та переконань. Викладені у роботі факти підтверджують високий професіоналізм, моральні принципи та відданість справі Пауло Фрейре.

Ключові слова: Велика Депресія, життєвий шлях, Інститут культурної справи, освітньо-політична діяльність, Рух за народну культуру, Соціальна служба для промисловості.

Постановка проблеми. Життєвий шлях Пауло Фрейре – це сторінка яскравої та сильної особистості в освітній теорії та практиці другої половини ХХ ст., яка пододала нелегкі перешкоди для досягнення цілей і здійснення колосальної роботи, що стало скарбом для світу. Зважаючи на той факт, що в той час у Бразилії існувала економічна криза, відбулась зміна влади та виникла проблема з неписьменністю, вважаємо за необхідне розглянути політичний клімат у країні, головні періоди життя Фрейре та з'ясувати всі аспекти формування його світогляду. Пауло Фрейре став новатором у запровадженні своєї методики навчання та обґрунтовував відкритість освіти для всіх людей. Звертаючи увагу на критичне мислення, яке необхідне для повноцінного засвоєння матеріалу, він закликав до діалогу і вчителів, і учнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діяльності бразильського педагога Пауло Фрейре присвячені ґрунтовні дослідження його життя та теоретико - педагогічної спадщини. Аналіз публікацій (Г. Герхардта, Д. Шугуренського, А. Кіркендаля, П. Тейлора, Д. Кобен, П. Леонард, П. Макларен та інших) на основі біографічного підходу дозволяє установити періоди життя особистості Пауло Фрейре. Його роботи стали об'єктом зацікавлення людей у різних куточках світу, тому більшість праць перекладено багатьма мовами. З розвитком досліджень про Пауло Фрейре в Україні О. Дем'янчук переклав такі роботи, як «Педагогіка пригноблених», «Формування критичної свідомості» та «Педагогіка свободи: етика, демократія і громадянська мужність», а І. В. Корунець – «Педагогіку душі». Для багатьох дослідників особливий інтерес становила автобіографічна книга бразильського педагога «Листи до Христини», яка відображає його життя та творчість.

Формулювання мети. Мета статті полягає у висвітленні життєвого шляху та освітньо-політичної діяльності Пауло Фрейре.

Викладення основного матеріалу дослідження. Пауло Фрейре увійшов в історію педагогіки як реформатор і практик у царині педагогіки та філософії. Його науково-педагогічна і політична діяльність, запровадження та застосування методів навчання неписьменних, період вигнання через свої переконання показують такі важливі життєві принципи, як патріотизм, повага до людини, сила та віра у зміни в майбутньому.

Фрейре народився 1921 року в місті Ресіфі у Бразилії. Батьки майбутнього педагога відіграли значну роль на шляху розуміння життя.

Мама Едельтруда була католичкою, а його батько Хоакін визнавав філософське вчення спіритуалізму та віддано працював у військовій поліції. Ця чудова пара поважала релігійні погляди один одного. Пауло пише, що саме вони навчили його важливості діалогу, не боятись ставити запитання, і його ніколи не карали, якщо він не погоджувався з ними [1, с. 28]. Саме ці моменти і вказують на те, що батьки розвинули в ньому здатність висловлювати власну думку, яка є надзвичайно важливою і зараз, адже часто люди не наважуються відстоювати своє бачення.

Пауло Фрейре відвідував місцеву початкову школу, де його перший учитель Юніс Васкелонас просила учнів написати слова, які вони знають, а згодом скласти речення з ними, значення яких потім обговорювала з кожним [3, с. 13]. Навчання в початковій школі вплинуло на формування особистості Фрейре та майбутнє дослідження діалогу і неписьменності, адже він використовував словниковий запас

неписьменних, а не адаптований для навчання матеріал.

Пауло Фрейре пізнав бідність і голод під час Великої Депресії з 1929 року до 1930-х років. Це була світова економічна криза, одним з наслідків якої було погіршення становища людей середнього класу [4]. Відомі люди мали різні проблеми у своєму житті, це стосується і Фрейре. Проте саме в сім'ї він відчував любов, яка допомагала йому долати труднощі. Пауло згадує виконання домашнього завдання, коли йому дуже дошкуляв голод. Фрейре жалів дітей з бідних сімей, бо їм було важче боротися з голодом, ніж його сім'ї середнього класу. Освітянин переконаний, що потрібно вивчати культуру пригноблених та їх мову для того, щоб зменшити освітні складності. Саме ці проблеми, які він бачив у дитинстві, стали основою майбутніх переконань, зокрема висвітлених у «Педагогіці пригноблених».

З 1930 до 1945 року почалась ера правління Жетуліо Варгаса, який створив Міністерство освіти та громадського здоров'я і вважав низький рівень письменності перешкодою для економічного розвитку. Згодом 1937 року він створив Нову Державу (порт. Estado Novo) за взірцем Італії та Португалії і тим самим створив авторитарну форму уряду. Його режим включав патерналізм, колективізм, націоналізм та етатизм [5, с. 12]. У цей період батько Фрейре захворів, мати не могла самостійно справитись із сімейними справами, і 1932 року вони переїхали у Жабутан-дус-Гуарарапіс, де життя було менш дорогим [2, с. 2]. 1934 року помер його батько, настала важка фінансова ситуація у сім'ї. Психологічна травма Пауло спричинила відставання у навчанні, він не перейшов у середню школу, тому і не відвідував заняття два роки. Проте, трапились дві доленосні події: по-перше, мати переконала директора приватної школи Освальдо Круза, і Фрейре зайняв місце серед хлопців з вищого класу, по-друге, старший брат, а згодом і інші брати знайшли роботу, що сприяло покращенню ситуації [3, с. 15].

У травні 1941 року його сім'я повернулася у Ресіфі. Цікавий факт, що до 15-и років Фрейре робив помилки у написанні слів, проте завдяки наполегливості став вчителем португальської мови і вимагав від учнів не лише знань правил, а й творчості, адже це породжує свободу [3, с. 15]. Вивчення мови є завжди творчим процесом, бо механічне відтворення вивченого ніколи не дасть бажаного результату. Люди повинні використовувати кожну можливість для практики мови, але, якщо це стає рутиною, то припиняється процес кропіткого читання, говоріння, слухання та письма; проте, додавши нового оптимізму, все можна змінити на краще. Саме тому Фрейре завжди приділяв увагу креативності, яка і є рушієм у викладенні та сприйнятті матеріалу.

1943 року його прийняли до юридичної школи в університеті Пернамбуку, однак він продовжував частково вчителювати у тій школі, де сам навчався. Пізніше він усвідомив, що саме викладання, а не юриспунденція є його покликанням. Завдяки роботі у школі, він познайомився з майбутньою дружиною Ельзою Майя Коста Олів'єра, яка була вчителем молодших класів; 1944 року вони одружились. Саме вона надала Фрейре колосальну емоційну та інтелектуальну підтримку, допомагаючи йому з інноваційними проектами [3, с. 16]. Фрейре надзвичайно мало розповідав про власну сім'ю, проте відомо, що Ельза подарувала йому три доньки та двох синів. Є дані, що один з його синів навчався гри на скрипці у Фрайбурзькій консерваторії [7, с. 20].

До 1947 року Фрейре викладав у вищій школі. З 1947 до 1957 року він був директором відділу освіти та культури Соціальної служби для промисловості (SESI) у Пернамбуці – органу, який передавав кошти з національного союзу власників фабрики для створення програм з покращення добробуту їх робітників [3, с. 17]. Ця організація обіцяла створити соціальний мир у Бразилії та зменшити конфлікт між класами. Протягом періоду роботи у цій службі Фрейре працював над проблемами відносин між школами та сім'ями, а також міг експериментувати з новими ідеями для заохочення працівників [5, с. 15–16]. Проте сам Фрейре писав, що ця Служба була швидше спробою полегшити конфлікт між класами і зупинити розвиток політичної та військової свідомості серед робітників. Отже, такі практики, які стимулюють критичне знання, рано чи пізно призупиняються [1, с. 82].

Розкривши для себе народну культуру і робітничий клас, Фрейре створив «культурні гуртки», де спочатку зайнявся основною освітньою програмою і відкрив нове розуміння неписьменності, яке породжує почуття несправедливості, а також відчуття того, що ці зустрічі можуть поєднати дискусію та колективну дію. Метод «культурних гуртків» не був новим, його розпочали селянські спілки Бразилії у 1930-х роках [7, с. 22–23]. Варто зауважити, що ця робота у гуртках допомагала людям побачити свої проблеми та знайти спосіб їх вирішення. Створення таких гуртків у сучасних умовах також могли б стати підґрунтям для дискусії та пошуку правильних рішень.

Річард Шаул пише, що ідеї Фрейре стосовно філософії освіти вперше були опубліковані 1959 року в докторській дисертації «Сучасна освіта Бразилії» («Educaçgo e Atualidade Brasileira»), яку

він захищав в університеті міста Ресіфі, де згодом став професором історії та філософії в цьому ж університеті [8, с. 14–15]. Г. Герхардт стверджує, що комісія університету не схвалила цієї роботи, враховуючи критику стану структури бразильського університету, яка не відповідала очікуванням «перехідного» етапу, проте Фрейре продовжував працювати в цьому університеті завдяки дружбі з першим віце-канцлером [2, с. 4]. Мекі та Еліас після досліджень Колінса стверджують, що його призначили професором історії та філософії одразу після захисту, тому доцільно вважати, що роботу схвалили [9, с. 57]. Тейлор у своїй праці наголошує, що Фрейре отримав титул почесного доктора (*Honoris causa*) завдяки успіху в освітній програмі і саме це звання дало змогу надалі працювати в університеті [7, с. 152].

1960 року було засновано Рух за народну культуру (*Movement for Popular Culture*) у Ресіфі. Фрейре координував дослідження руху в цілому, а також програму освіти дорослих [5, с. 20]. Його запросив мер Ресіфі Мігель Ареас, який ініціював створення руху. У цій організації розглядалось критичне розуміння ролі культури в освітньому процесі, а також політична боротьба за зміну бразильського суспільства [1, с. 109–111].

Методика освітянина стосовно ліквідації неписьменності була небезпечною для існуючої влади. Фрейре заарештували відразу ж після військового перевороту 1964 року [8, с. 15]. Тейлор та Герхардт стверджують, що Пауло поїхав у Болівію, яка надала йому політичний притулок і запросила працювати консультантом з питань освіти у Міністерстві освіти [2, с. 6]. Проте за іронією долі через 15 днів у Болівії відбувся військовий переворот [7, с. 27]. Хоча сам Фрейре пише, що після 75 днів ув'язнення його допитували у Ріо де Жанейро і, щоб уникнути ще одного перебування у в'язниці, він поїхав у Чилі [11, с. 181].

Фрейре помандрував до Чилі, де провів п'ять років, працюючи в органах ЮНЕСКО та Чилійському інституті аграрних реформ над програмою освіти дорослих [8, с. 15]. В уряді Едуардо Фрая працювали над програмами письменності та аграрними реформами, і саме тому Пауло працював у Чилійській корпорації аграрних реформ до 1969 року [7, с. 28].

Бразильський освітянин написав багато праць португальською та іспанською мовами, а його перша книга «Освіта для визволення» («*Educagdo como Prdtica da Liberdade*») була опублікована 1967 року [8, с. 15].

1968 рік став знаменним у житті Пауло Фрейре, адже була опублікована його найвизначніша праця «Педагогіка пригноблених» португальською мовою, яка 1970 року була перекладена англійською Мірою Рамос, а українські читачі змогли познайомитись з цією роботою 2003 року завдяки перекладові Олександра Дем'янчука. Авторів вдалося поєднати глибокі філософські думки щодо гноблення людини людиною з практичними порадами педагогам, як організувати навчальний процес за новою освітньою парадигмою. Фрейре описує проблемно-орієнтовану освіту на протигагу банківській, яка лише спричиняє гноблення у суспільстві. Він розкриває проблему суперечностей між пригнобленими та гнобителями, а також боротьбу за визволення у процесі досягнення свободи. Пауло акцентує увагу на протилежності антидіалогової та діалогової теорій.

У цьому ж році також відбулись неприємні події у житті педагога. У Бразилії порушили питання про конфіскування та знищення «комуністичних» навчальних матеріалів та фільмів Фрейре, хоча він був тісно пов'язаний з церквою, але церква виразила потребу в антикомуністичному уряді і захисті від марксизму [7, с. 28].

1969 року Пауло запропонували бути запрошеним професором у Центрі досліджень освіти та розвитку (*Center for Studies in Education and Development*) у Гарвардському університеті, а 3–4 дні потому він отримав інше запрошення від Всесвітньої ради церков у Женеві. Він погодився пробути декілька місяців у відомому Гарвардському університеті, але віддав перевагу довгому перебуванню у Женеві [7, с. 29]. Пізніше він працював консультантом у педагогічній школі Гарвардського університету, тісно співпрацював з різними групами, що провадили нові освітні експерименти в міській та сільській місцевості. 1970 року він працює спеціальним консультантом у відділі освіти Всесвітньої ради церков у Женеві [8, с. 15].

У Женеві Фрейре став президентом Інституту культурної справи (*Institute for Cultural Action*), заснованого такими ж вигнаними бразильцями. Цей інститут надавав освітні послуги країнам третього світу і став дуже популярним [2, с. 9]. Згадано, що син Жоакім перебував з ним у Женеві [7, с. 20].

1975 року команду працівників цього Інституту запросили у невелику африканську країну Гвінея-Біссау для розвитку національної програми письменності. З 1975 по 1980 рік Фрейре працював

у Сан-Томе і Принсіпі, Мозамбік, Англола та Нікарагуа, де досяг успіхів у просуванні письменності [2, с. 9]. У Гвінея-Біссау Пауло Фрейре намагався поєднати освіту з роботою. Його метод був успішним з військовими революційною армією, але в загальному не виправдав цілей. Однією з дилем було вибрати мову навчання, адже 80 % населення не спілкувались португальською, а лише 45 % говорили креольською, тобто гібридом португальських та африканських діалектів [10, с. 130–132]. Фрейре розкриває свої думки щодо письменності дорослих у контексті республіки Сан-Томе і Принсіпі, де з 1976 року разом з дружиною працює над проблемою освіти дорослих. Пауло працював консультантом в уряді цієї країни, вважаючи цю посаду не нейтральною, а політичною, до того ж її невід'ємним аспектом була узгодженість між консультантом та організацією, на яку він працює. Він наголошує, що не міг би працювати на уряд, який хотів би відділяти читання тексту від читання контексту, проте погляди Фрейре та його дружини про взаємозв'язок між читанням слова та читанням реальності співпадали з урядом цієї республіки, яка звільнилась від колоніального ярма, якому вона була піддана століттями. У своїй практиці вони використали серії книг «Народні культурні записні книги», а також зошит «Практика вивчення», які допомагали розвинути цікавість читачів та запобігти сприйманню тексту у механічний спосіб [12, с. 42–43].

Фрейре оцінював сучасні суспільні та політичні системи за критерієм того, стимулюють вони чи стримують діяльність у напрямі самореалізації. Зрозумівши, що неолібералізм не змінив життя звичайних людей, він приєднався до опозиційної Робітничої партії [6, с. 33]. 1980 року Фрейре став одним із засновників цієї партії, до якої доєдналися представники середнього класу для повернення країни у демократичне русло. 1988 року партія перемогла на муніципальних виборах у Сан-Паулу, а з червня 1989 до 1991 року Фрейре став секретарем освіти [2, с. 10].

З 1980 року Фрейре був професором на факультеті освіти Католицького університету Сан-Пауло і професором на факультеті освіти дослідного університету Кампінас (Campinas), який знаходився 100 кілометрів від міста. Вивчаючи проблеми вищої освіти, він також створив освітній центр «Вереда» («Vereda»), що об'єднував багато людей, які працювали над проектами народної освіти у 1960-х роках [10, с. 135–136]. Варто зазначити, що у Католицькому університеті у Сан-Пауло створена кафедра імені Пауло Фрейре для розвитку науково-дослідної роботи його праць, як всередині, так і за межами Бразилії.

Його завданням було організувати рух неписьменності MOVA, який мав охопити 60 тисяч людей у 2 000 культурних гуртках, а також збудувати або реконструювати 546 шкіл, проте через різку критику його діяльності, Фрейре пішов з посади у травні 1991 року. Ця робота дала йому можливість зрозуміти, що він радше політичний освітянин, ніж освічений політик [7, с. 32–33]. Проте Пітер Леонард та Пітер Макларен стверджують, що Фрейре мав контролювати 662 школи з 720000 студентами, починаючи із садочків до 8 класу, а також керувати освітою дорослих та навчанням неписьменних у Сан-Пауло, де проживали 11,4 мільйона людей [10, с. 136].

1997 року освітянин з нетерпінням чекав подорожі до Куби, яка повинна була відбутись у травні, де він отримав би премію від Фіделя Кастро. Пауло також збирався поїхати у Бостон для читання курсу у Гарварді разом з Доналдо Македо. Він хотів вести діалог з німецьким філософом Юргеном Габермасом на п'ятій міжнародній конференції щодо освіти дорослих, яка відбулась у липні 1997 року. Проте всі заплановані заходи не відбулись, бо Пауло Фрейре покинув світ 2 травня 1997 року у лікарні імені Альберта Ейнштейна у Сан-Пауло, в якій перебував через проблеми з серцем. [3, с. 45–48].

Висновки. Пауло Фрейре знають та шанують в усьому світі завдяки його наполегливості у досягненні цілей. Беручи до уваги всі фінансові, політичні та громадянські труднощі у житті відомого діяча, варто зазначити, що він ніколи не припиняв своєї діяльності і зумів сформулювати міцні моральні принципи. Вагомими чинниками, які вплинули на формування переконань майбутнього освітянина, було його виховання батьками, підтримка і розуміння дружини, навчання у школі, написання дисертації, робота у таких організаціях, як Рух за народну культуру (Movement for Popular Culture), Соціальна служба для промисловості (SESI), Чилійська корпорація аграрних реформ, Центр досліджень освіти та розвитку, Інститут культурної справи та викладання в університетах. Він також проявив чудові якості політика, адже вмів керувати проектами, які допомагали людям покращити своє життя. Методика навчання неписьменних була надзвичайно важливою для розвитку практичної педагогіки. Проте життєвий шлях видатного вченого ще не достатньо вивчений на теренах української держави. З огляду на це, важливо продовжити відкривати сторінки життя відомого освітянина для української та європейської педагогічної науки.

Список використаних джерел:

1. Freire P. Letters to Christina / P. Freire. Translated from Portuguese. – Psychology Press, 1996. – 259 p.
2. Gerhardt H.-P. Paulo Freire [Electronic resource] // H.-P. Gerhardt. – Mode of access: <http://www.ibe.unesco.org/publications/ThinkersPdf/freire.PDF>
3. Schugurensky D. / Continuum library of educational thought Paulo Freire / D. Schugurensky. – Bloomsbury Publishing, 2011. – 272 p.
4. Велика депресія / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Велика_депресія
5. Kirkendall Andrew J. Paulo Freire and the cold war politics of literacy / Andrew J. Kirkendall. – University of North Carolina Press, 2010. – 246 p.
6. Фрейре Пауло. Педагогіка свободи: етика, демократія і громадянська мужність / Пауло Фрейре; [пер. з англ. О. Дем'янчук]. – Київ : ВД «Києво-Могилянська академія», 2004. – 122 с.
7. Taylor Paulo / The texts of Paulo Freire / Paulo Freire. – Buckingham: Open University Press, 1993. – 169 p.
8. Фрейре Пауло. Педагогіка пригноблених / Пауло Фрейре; [пер. з англ. О. Дем'янчук]. – К. : Юніверс, 2003. – 166 с.
9. Coben Diana. Radical Heroes: Gramsci, Freire, and the Politics of Adult Education / Diana Coben. – Taylor and Francis, 1998. – 260 p.
10. Leonard Peter. Paulo Freire : A critical encounter / Peter Leonard, Peter McLaren. – Routledge, 2002. – 212 p.
11. Freire P. The politics of education: Culture, Power and Liberation / P. Freire. – Greenwood Publishing Group, 1985. – 209 p.
12. Freire P. Reading the word and the world / P. Freire, D. Macedo. – Bergin and Garvey Publishers, 1987. – 184 p.

И. М. Турчин

ЖИЗНЕННЫЙ ПУТЬ И ОБРАЗОВАТЕЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПАУЛО ФРЕЙРЕ

Резюме. В статье раскрыты главные периоды жизненного пути Пауло Фрейре - известного бразильского педагога, философа, политика и общественного деятеля XX века. Акцентировано основное внимание на таких аспектах, как семья, учеба, образовательная и политическая деятельность, изгнание, возвращение в Бразилию и работа в различных организациях. Освещено формирование жизненных принципов и научных взглядов на основе исследованных материалов о политическом климате Бразилии, в частности, экономическом кризисе, а также главных этапах жизни Фрейре. Выяснено биографические данные выдающегося деятеля в области педагогики и философии. Определено, что жизненный путь Пауло Фрейре еще недостаточно исследован в украинской педагогике. Описаны отдельные работы бразильского педагога для лучшего понимания его взглядов и убеждений. Изложенные в работе факты подтверждают высокий профессионализм, моральные принципы и преданность делу Пауло Фрейре.

Ключевые слова: Великая депрессия, жизненный путь, Институт культурного дела, образовательно-политическая деятельность, Движение за народную культуру, Социальная служба для промышленности.

I. Turchyn

LIFE COURSE OF PAULO FREIRE

Summary. The article reveals main life course periods of Paulo Freire – a famous Brazilian educator, teacher, philosopher, politician and public figure of XX century. It is paid attention to such aspects as his family, education, educational and political activity, exile, coming back to Brazil and work in different organizations. The formation of principles on the basis of the researched materials about the political climate in Brazil, in particular the economic crisis as well as main stages of Freire's life is highlighted. The biographical data of such prominent personality in the field of pedagogy and philosophy is determined. It is identified that the life course of Paulo Freire is insufficiently researched in Ukrainian pedagogy. Some works

of the Brazilian educator are described for better understanding of his views and beliefs. The paper provides the facts confirming the high professionalism, moral principles and commitment of Paulo Freire.

Keywords: Great Depression, life course, Institute for Cultural Action, educational and pedagogical activity, Movement for Popular Culture, Social Service of Industry (SESI).